

STANISŁAW STACHOWSKI
(Kraków)

ŹRÓDŁA WĘGIERSKIE DO CHRONOLOGII TURCYZMÓW W JĘZYKU SERBSKO-CHORWACKIM

Zapożyczenia osmańsko-tureckie stanowią najmłodszą warstwę zapożyczeń tureckich w języku węgierskim. Przyszły one do języka węg. przede wszystkim w okresie panowania tur. na Węgrzech (1541: zdobycie Budy — 1699: pokój w Karłowicach), chociaż pojedyncze osmanizmy pojawiały się w języku węg. również nieco wcześniej, jak i nieco później. Pożyczki osm.-tur. w większości swej dostały się do języka węg. oczywiście bezpośrednio z języka osm.-tur., ale pewna jednak część ich przyszła za pośrednictwem języka południowo-słowiańskiego, jakim w danej konkretnie sytuacji był język serbsko-chorwacki. Świadczą o tym zarówno cechy fonetyczne, morfologiczne jak też chronologia i geografia tych osmanizmów. Zwraca na to uwagę Susanne (Zsuzsa) Kakuk, autorka trzech znakomitych monografii o węg. osmanizmach (*Recherches sur l'histoire de la langue osmanlie des XVIe et XVIIe siècles. Les éléments osmanlis de la langue hongroise*, Budapest 1973; *Cultural words from the Turkish occupation of Hungary*, Bdp. 1977; *A török kor emléke a magyar szókincsben*, Bdp. 1996).

W swej pierwszej monografii, której pierwsza część (*Les éléments osmanlis du hongrois*, s. 17-434) jest słownikiem historyczno-etymologicznym zapożyczeń osm.-tur. w języku węg., Autorka cytuje najpierw pożyczki osm.-tur. bezpośrednie, a następnie pożyczone za pośrednictwem sch. (lub jak niekiedy nazywa pld.-słow.), oczywiście tam, gdzie takie dwie warstwy zapożyczeń występują, por. np. *amledār*, *bostanjī*, *dizdār*, *lažimjī*, *sipāhi* itd.

Osmanizmy węg., które przyszły za pośrednictwem sch., mają duże znaczenie dla historii zapożyczeń osm.-tur. w języku sch., ponieważ w znacznej większości wypadków są one o wiele wcześniej poświadczane w języku węg. niż w serbsko-chorwackim.

Poniżej przedstawiam cały zasób sch. osmanizmów poświadczonych w zabytkach języka węgierskiego:

sch. **ahar čihája* ≥ węg. *ahar tihája* (1644), *ahár tihája* (1654) 'intendant d'écurie' (32: — La forme phonique (...) laisse supposer l'entremise du serbo-croate, où pourtant le mot n'est pas relevé [SK]).

sch. **akànčija*, **akàndžija*, *akindžije*, pl. (Šk.) ≥ węg. *akancsa* (1554), *akangya* (1554), *akancsgya* (1554), *akangzia* (2. poł. XVI w.), *akoniciok*, pl. (1636) 'cavalier irrégulier' (33).

sch. *amandar* (1884: Pop.) ≥ węg. **amandár* 'duumvir', zaświadczone w derywacie: *amandárság* (1585) 'duumiviratus' (40).

sch. *baltàdžija* (Kn.), **baltàčija* ≥ węg. *baltacsia* (1634) 'hallebardier' (57).

sch. *bàrjak* (– 1675: Bel.) ≥ węg. *barjakta* (1651) 'drapeau' (61: — Le *-ta* est une addition erronée... [SK]).

sch. *barjaktār* (1708: RJA) ≥ węg. *barjaktár* (1651) 'porte-drapeau' (61).

sch. *bàrjam* (1759: RJA) ≥ węg; *barjam* (1573), *baream* (1627), *barjan* (1628), *bárján* (1629), *baraián* (1636), *barján* (1637), *bárjám* (1660) 'fête turque' (62).

sch. *běšlija* (1631: RJA) ≥ węg. *beslia* (1514) 'sorte de janissaires' (70).

sch. *bìber* (1775: RJA) 'poivre' ≥ węg. *biber* (1745) 'piment'.

sch. *bogàsija* (RSAN) ≥ węg. *bagazia* (1544), *bogasia* (1587), *bagazsia* (1591), *bagazira* (directivus: *bagazi-ra*; 1661), *bogozia* (1670), *bagacsia* (1681), *bagaria* (1683: — résultat de la contamination avec le terme *bagaria* 'espèce de cuir' [SK]); *bogácsia* (1683), *baharia* (1685), *bagasia* (1687), *bogazia* (1777), *bagázia* (1809) 'bocassin, canevas, toile de coton' (74).

sch. *bostàndžija* (1818: SR), *bostànžija* (XVII w.: RJA), **bostànčija* ≥ węg; *bosztancsia* (ok. 1605), *bosztandzsia* (1644), *boztansia* (1730) 'soldat de la garde impériale' (77).

sch. *bòšča* (1749: Mih. I 78) ≥ węg. *boscsa* (1604) 'drap ou morceau d'étoffe pour envelopper qc.' (75).

sch. *bozàdžija* (Šk.), *buzàdžija* (1666: Mih. I 84), **bozàčija* ≥ węg. *bozaczia* (1636) 'marchand de boza' (78).

sch. **bujùrdija*, *burjùntija* (1884: Pop.), **bujurùltija*, *burùntija* (1689: RJA) ≥ węg; *bujurdia* (1637), *burjuntia* (1684), *barjuntia* (1685), *bujurultia* (1694) 'ordre d'un gouverneur ou d'un autre haut fonctionnaire' (84–85).

sch. **bùlja*, *bùla* (1708: Mih. I 84) ≥ węg. *bulya* (1556). *buja* (1736) 'femme turque' (81).

sch. *bùljuk* (1683: RJA) ≥ węg. *bulyuk* (1637) 'troupe, régiment' (79).

sch. *bùljukbaša* (1861: RJA), *bùljugbaša* (1818: SR) ≥ węg. *bulyok basa* (*passa*) (1576...1682), *bulyuk basa* (*pasa*) (1577...1694), *bulyug basa* (*pasa*) (1581...1685), *buling* [sic] *basa* (1589), *búlyok pasa* (1627), *bulyog basa* (1634), *buluk basi* [sic] (1643), *bulyong basa* (1646), *buluk basa* (1651), *bulugh pasa* (1684), *bulyo passa* (po 1758) 'capitaine d'un régiment' (80).

sch. **bùljuk spahija* ≥ węg. *buluk szpahia* (1572) 'cavalier d'une compagnie' (81).

sch. **bòngur*, *bùngur* (1818: SR) ≥ węg. *bongor búza* (1682) 'blé mondé', *bongor kása* (1683) 'grau' (82).

sch. *bùrmut* (Šk.), **bùrnot* ≥ węg. *bornót* (1748), *burnót* (1781), *barnót* (XIX w.) 'tabac à priser' (83: — L'apparition tardive du terme hongrois et son expansion renvoient à une transmission serbo-croate [SK]).

sch. *čadòrdžija* (Šk.), **čatorčija* ≥ węg. *chatorchia* (= *čatorčia*; ok. 1605) 'fabricant de tentes' (97).

sch. *čelèbija* (l./XVI w.: RJA) ≥ węg. *cselebia* (1555) 'seigneur, gentilhomme' (103).

sch. *čèngija* (Šk.), **čìngija* ≥ węg. *chingia* (= *čìngia*, 1651), *csinca* (pocz. XVII w.) 'sorte de harpe' (104).

sch. *čètedžija* (1818: SR), **čètečija* ≥ węg. *csatacsia* (1694) 'pilleur, maraudeur' (106).

sch. *čìrjāk* (Šk.) ≥ węg. *csirjāk* (1670), *csirjak* (1676) 'protégé' (106–07).

sch. **čìv(t)lik* ≥ węg. *csivlik* (1694), *csivtlik* (1694) 'métairie, maison de campagne' (107).

sch. *čìzma* (XVI w.: RJA) ≥ węg. *csizma* (1492), *csizma* (1519), *csizma* (1792), *csidma* (1683), *csizme* (1880) 'botte' (110).

sch. *čìzmèčija* (poł. XVIII w.: Mih. II 756), *čìzmèdžija* (1739: SSZN II 2770), *čìzmežija* (1660: Mih. II 756) ≥ węg. *csizmacsia* (1577), *csizmazia* (1594), *csizmadia* (1604), *csizmadia* (1790), *csizmadia* (XIX w.), *csizmadija* (XIX w.), *csizmadea* (XIX w.) 'bottier' (110).

sch. *čòrbadžija* (1706: Mih. II 759), **čòrbažija*, **čòrbačija* ≥ węg. *csorbazia* (1606), *csorbacsia* (1616), *csorbáciak*, pl. [recte *csorbacziák*] (1623), *csorbacziek*, pl. (1623), *csorbacsia* (1634), *csorbadzsia* (1683–85), *csabacsia* [sic] (1687) 'colonel d'un régiment des janissaires' (113).

sch. *ćáto* (1818: SR) ≥ węg. *tyató* (1657–58), *csáto* (XIX w.) 'scribe' (227).

sch. *ćehája* (1710: Mih. II 654), **ćihája* ≥ węg. *tehája* (1671), *tihaja* (1578), *tihája* (1600), *tihá* (1605), *tühaja* (1620), *thia* (1662). *tyihája* (1664), *tija* (1677) 'intendant, agent officiel' (241).

sch. **ćihája beg* ≥ węg. *tihaja bék* (*bég*) (1608...1661), *tihája bék* (*bég*) (1647...1750), *tihabég* (1659). *tiahája bég* (1662), *tihaja begler* (po 1758) 'lieutenant de l'aga des janissaires; ministre de l'intérieur' (242).

sch. *ćilim* (1755: RJA), *ćilim* (XVIIw.: RJA) ≥ węg. *chilin* (= *ćilin* (1673) 'tapis, natte' (244).

sch. *dàzdār* (1483: RJA) ≥ węg. *dazdar* (1577), (forma zlatynizowana) *dazdarus* (XVI w.) 'soldat du château-fort' (129).

sch. *dèlija* (XVI w.: RJA) ≥ węg. *delia* (1545), *dalia* (1568) 'une sorte de soldats turcs, soldat'; *Delia* (1654), noms d'un cheval (120–21).

sch. *dèvedžija* (1728: RJA), **dèvečija* ≥ węg. *deneczia* [recte *deueczia*] (1576), *teveczia* (1642) 'chamelier, un certain type de janissaire' (125: — Le *t* initial est du à l'influence analogique du mot hongrois *teve* 'chameau' [SK]).

sch. *dùcān* (1683) ≥ węg. *dutyán* (1646) 'boutique, magasin' (133: Le son *tty* du mot hongrois pourrait provenir du son *kk* fortement palatalisée du turc-osmanli, mais l'extension géographique et son caractère culturel font plutôt penser à l'entremise du serbo-croate [SK]).

sch. **džèbedžija*, **čèbedžija*, **čèbečija*, pl. *džèbedžije* (Šk.) ≥ węg. *csebecsia* (ok. 1605), *zebezia* (1621), *czebedzia* (1650), *gebegicziák*, pl. (1655), *csebecsie* (1693), *zebcsiek*, pl. (1706) 'cuirassier' (90)

sch. *dželálija* (zaświadczone w XVIII w. jako przydomek *Ġelalija Petar* [= *Dželalija Petar*]: RJA), **čelálija*, **čilálija* ≥ węg. *cselalia* (1610), *csilalia* (1614), *zilalia* (1651), *gselalia* (1655), *dzalaliek*, pl. (1656) 'rebelle' (92).

sch. *dāvur* (Šk.), *dàur* (1794: RJA), **dàurin* (1759: StChr. 33), **čàur* ≥ węg. *gyaur* (1548), *gyavur* (1636), *chaur* (1788–89) 'infidèle' (205: — Les formes commençant par /gy/ = /d'/ et /cs/ = /č'/ proviennent probablement du serbo-croate, mais on peut les faire dériver aussi directement du turc. Nous les avons sans doute empruntées de toutes les deux langues [SK]).

sch. **dònlija*, pl. *dònlije* (Šk.) ≥ węg. *giemlia* (1594), *gyömlia* (1605), *gyimlia* (1624), *gyünlia* (1645), *gyomlia* (1646), *gyumlia* (1651) 'soldat volontaire' (160–61).

sch. *ekmèkčija* (1658: SSZN I 1393), *ekmèkčija* (Šk.) ≥ węg. *ekmekcsia* (1644) 'boulanger' (140).

sch. *frèngija* (Kn.), *frèndija* (1884: Pop.), **frindija* ≥ węg. *fringija* (1578/1591), *fringyia* (1590), *fringya* (1864) 'sabre en acier fin' (156–57).

sch. *gèmjia* (1617: RJA), *đemija* (1760: RJA) ≥ węg. *gemia* (1608), *gemie* (1608), *gémia* (1621), *gimea* (1621), *gömia* (1668), *gemija* (1692), *gimia* (1693), *demia* (1691) 'vaisseau, navire' (159–160).

sch. **gùrcija*, **đùrcija* ≥ węg. *gyürsia* (1595), *giurcia* (1616), *gursie* (1626), *gürsia* (1633) 'Géorgien' (162–63: — Les formes suivantes sont dues à l'entremise du serbo-croate, bien que les formes respectives du serbo-croate ne soient pas encore démontrées jusqu'à présent [SK]).

sch. *hàčija* (1627: StChr. 37) ≥ węg. *hacsia* (1647) 'pèlerin qui a fait le pèlerinage de la Mecque' (165).

sch. *hácim* (Šk.) ≥ węg. *hatyim* (1694) 'gouverneur d'une province' (167).

sch. **halvadžija* (w RJA poświadczone tylko jako przydomek: *Dmitar Halvadžija* [1706–07] ≥ węg. *halvadsia* (1622) 'vendeur de halva' (168).

sch. *hamáljia* (1./XVII w.: RJA) ≥ węg. *hamalia* (1651) 'amulette' (169).

sch. *haràčija* (1649–51: RJA) ≥ węg. *haracsia* (1693), *harácsija* (1707) 'percepteur d'impôt' (174).

sch. *harámija* (2./XVI w.: RJA) ≥ węg. *haramia* (1547), *heramiae*, pl. łac. (1549), *haramija* (1556) 'brigand, voleur' (174).

sch. *(h)*isàrljia* ≥ węg. *isaralia* (1576: yzaralya; 1577: izaralia) 'soldat de la garnison d'une ville ou d'une forteresse' (185: — Mot communiqué par l'intermédiaire du serbo-croate, bien que la forme respective du serbo-croate jusqu'à présent ne soit pas encore démontrée [SK]).

sch. **ič-kapùcija* ≥ węg. *iczkapuczia* (1637) 'portier de l'intérieur' (192. — Terme emprunté au serbo-croate dans lequel il n'est toutefois pas attesté [SK]).

sch. *jàničār* (1631: RJA), **jàničer* ≥ węg. *jancsár* (1448), *janicsár* (1533), *janizer* (1533) 'janissaire' (421).

sch. *jasàkčija* (1818: SR) ≥ węg. *jaszakcsia* (1610), *jaszekcsia* (1705) 'garde, huissier, kavas, attaché au service d'une ambassade' (418).

sch. *kàdija* (1396: RJA), *kàzija* (1631: RJA) ≥ węg. *kadia* (1558), *kàdia* (1627), *kadija* (1643), *kádja* (1643), *kádija* (1706) 'juge, cadì'; *Kadia* (1608), surnom; *Dely Kazya* (1554), nom d'une personne (203).

sch. **kadi-lesćer*, **kazi-asćer* ≥ węg. *kadileszter* (1634), *kazi aszttyer* (1644) 'juge d'armée' (204).

sch. *kapidžija* (1. /XVII w.: RJA), **kapidija*, **kapudžija*, **kapučija*, **kapičija* ≥ węg. *kapucsia* (1573), *kapocsia* (1591), *kapicsia* (ok.1605), *kapucziha* (1617), *kapogysa* (recte: *kapogysa*) (1629), *kapudzsia* (1629), *kapidsia* (1645), *kapigyja* (1651), *kapucsija* (1671) 'portier, huissier du Sérail' (214).

sch. *kěsečija* (1766: RJA) ≥ węg. *keszecsia* (1619) 'porteur de bourse, caissier' (235).

sch. *kila* (1759: RJA) ≥ węg. *kila* (1556) 'mesure de capacité pour les céréales' (243).

sch. **kiráčija*, *kiráčija* (1885: RJA) ≥ węg. *kiracsia* (1698) 'loueur qui loue des bêtes de somme pour le voyage' (244).

sch. **kundàkčija* ≥ węg. *kundakczia*, pl (1605) 'les incendiaires' (253: — La terminaison *-ia* du mot hongrois renvoie à une transmission serbo-croate, mais n'est pas attestée dans cette langue [SK]).

sch. **lagùmčija*, *lagumdžija* (1759: RJA) ≥ węg. *lagumcsia* (1694) 'mineur militaire' (261).

sch. *lèvènta* (XVI w.: RJA) ≥ węg. *leventa* (1568), *lewantak*, pl. (1573), *levente* (1706) 'soldat volontaire; soldat brave; hardi' (262).

sch. **mašalàčija* ≥ węg. *mosalaczia* [recte probablement *masalaczia*] (1637) 'porteur de torche' (269: — Mot communiqué par l'intermédiaire du serbo-croate, bien que la forme correspondante du serbo-croate ne soit pas encore démontrée jusqu'à présent [SK]).

sch. **mataràčija*, *mataradžija* (Šk.) ≥ węg. *mataraczia* (1637), *matalacsia* (1660–70) 'porteur d'outre' (270).

sch. **menzilčija*, *menzildžija* (Šk.) ≥ węg. *menzilcsiek*, pl. (1692) 'maître de poste' (275).

sch. *pàstrma* (1649–51: RJA) ≥ węg. *pasztrama*, *pásztráma* (1861–62) 'viande pressée et séchée' (320).

sch. **peremèčija*, **peremèdžija* ≥ węg. *perniczia* [sic] (1636), *peremeesia* (1639) 'batelier' (326: — La forme phonique des données hongroises laisse supposer l'entremise du serbo-croate, où pourtant le mot n'est pas relevé [SK]).

sch. *sàčma* (1728: RJA), **sačma* ≥ węg. *sztyma* (1801) 'petit plomb' (344).

sch. *saràčija* (RJA) ≥ węg. *szaraczia* (1665) 'un type de soldat turc', poświadczony wcześniej w derywacie: *szaracsiás* {had} (1634–60) '{armée} constituée des *szaracsia*' (350).

sch. **sarahora*, coll. *sarahorija* (1584: RJA), pl. *saraori* (1760: RJA) ≥ węg. *szarahora* (1559), *szarakori* (1562), *szarahóra* (1911) 'type de soldat à cheval; soldat en maraude; journalier (1685)' (358–59).

sch. *seksàna* (1./XVII w.: RJA) ≥ węg. *szekzana* (1618), *szekszèna* (1668), *szekszena* (1676), *szekszina* (XIX w.) 'selle de charge, bât; bagage' (363).

sch. **seràsćer*, *seràskir* (1791: RJA), *seràskijer* (1794: RJA) ≥ węg. *szerasztyer* (1684), *serázter* (1686) 'général en chef' (360).

sch. *serdengèćtija* (Kn.) ≥ węg. *szordongestia* [recte: *serdengestia* (SK)] (1686) 'soldat de corps-francs' (361).

sch. *serhàtlija* (1845: RJA), *seràtlija* (1818: SR) ≥ węg. *szerhàtlia* (1692) 'soldat de frontières' (362).

sch. **skemlèćija* ≥ węg. **szkemlicsia* (1673: *szkembicsia* [sic]) 'fonctionnaire de la cour ayant pour tâche de placer un tabouret sous les pieds du sultan à l'occasion de la montée à cheval' (197–98: — La terminaison *-ia* du mot hongrois renvoie à une transmission serbo-croate, mais n'est pas attestée dans cette langue [SK]).

sch. *spàhija* (1./XVI w.: RJA), **spaija* ≥ węg. *szpahija* (1532), *szpahia* (1556), *szpàhia* (1633), *spàhija* (1636), *szpajia* (1674) 'cavalier pourvu d'un bénéfice (367)'. — sch. **sipà(h)ija* ≥ węg. *szipahia* (1589), *szipaija* (1682) 'id.'. — sch. **s(i)pàja* ≥ węg. *szpaja* (1572), *szpaeja* (1618), *szipaja* (1627), *szapia* [≥ **szpaia*, St.] (1651) 'id.'. — **ispà(h)ija* ≥ węg. *eszpahia* (1554), *iszpahia* (1556), *hiszpahia* (1558), *iszpaija* (1660), *iszpàhia* (1664), *iszpahija* (1668), *eszpaija* (1668), *ispihia* (1671) 'id.'; — sch: **ispàja*, **ispàha* ≥ węg. *iszpaja* (1555), *iszpaha* (1579), *iszpàja* (1635), *eszpaja* (1661) 'id.'

sch. *surùdžija* (1789: RJA), **surùćija* ≥ węg. *szurucsia* (1692) 'postillon' (375).

sch. **šàlvàri*, *šàlvàre*, pl. (1818: SR) ≥ węg. *salavàri* (1585), *salabàri* (1604), *salavàrdi* (1605), *salvàri* (1710), *sallavardi* (1724), *salavardé* (1735) 'pantalon large, caleçon' (379).

sch. *tàbak* (1595: RJA) ≥ węg. *tabak* (1735), *tobak* (XIX w.) 'tanneur' (385).

sch. **telàkćija* ≥ węg. *talekcsia* (1692) 'organisateur de rencontres' (390: — La terminaison *-ia* renvoie à une transmission slave du Sud [SK]).

sch. *tèpsija* (1441: RJA) ≥ węg. *tepszia* (1539), *tepcia* (1544), *tepsia* (1661), *tepsza* (1785), *tapszia* (1838) 'plateau, plat' (393).

sch. **teskerèćija*, *teskerèdžija* (1887: RJA) ≥ węg. *teszkereczia* (1582), *teszkeredzsia* (1687) 'notaire du grand-vizir, secrétaire du divan' (396).

sch. **tešrifàćija* ≥ węg. *tetrefacznia* [recte *tefrifaczzia*] (1637) 'grand-maître des cérémonies' (395).

sch. *tòpčija* (1631: RJA) ≥ węg. *topcsa* (1573), *topcsia* (1577) 'canonnier, artilleur' (399).

sch. *tufekčija* (1734: RJA) ≥ węg. *zűfekczia* [recte *tűfekczia*] (ok. 1605) 'fusilier, soldat, gendarme, armurier' (404).

sch. *tùršija* (1794: Mih. II 650) ≥ węg. *torsia* (1585) 'légume ou fruit macéré et confit dans le vinaigre' (403).

sch. **ulufedžija* ≥ węg. *ulufegzia* (1530–40) 'salarie, soldé; un corps de cavalerie régulière' (406).

sch. **valida* ≥ węg. *valida* (1597) 'sultane-mère' (411).

sch. *večil* (1488: RJA), *vèkil* (1484: StOTW II 50), ≥ węg. *vetyill* (1692), *vetyil* (1694) 'intendant, procureur' (412).

sch. *vèčil-harč* (Šk.) ≥ węg. *vettyil hards* (1674) 'officier préposé aux vivres, chargé de l'alimentation et de la dépense' (413).

Powyższy zbiór węg. osmanizmów sch. pochodzenia (liczący 91 hasel) można podzielić ze względu na znaczenie dla chronologii osmanizmów sch. na następujące 6 grup:

(1) Turczyzmy (i ich warianty) nie poświadczone dotychczas ani w zabytkach, ani w słownikach języka sch.:

*ahar-číhaja = węg. *ahar tihaja* (1644); *akandžija, *akan-đija, *akančija = węg. *akancsgya* (1554), *akangya* (1554), *akancsa* (1554); *bostančija = węg. *bosztancsia* (ok. 1605); *bujurdija = węg. *bujurdia* (1637); *buljuk spahija = węg. *buluk szpahia* (1572); *burnot = węg. *bornót* (1748), *burnót* (1781); *čiv(t)lik = węg. *csivlik* (1694), *csivtlik* (1694); *číhaja beg = węg. *tihaja bék* [bég] (1608...1661); *džebedžija = węg. *zebezia* (1621), *gebegiczak*, pl. (1655); *čebedžija* = węg. *czebedzia* (1650), *čebečija = węg. *csebecsia* (ok. 1605); *đonlija* = węg. *giemlia* (1594), *gyömlia* (ok. 1605), *gyünlia* (1645); *gurčija = węg. *gursie* (1626), *đurčija = węg. *gyürscia* (1595); *hisarlija = węg. *isaralia* (1576); *ič-kapučija = węg. *iczkapuczia* (1637); *kadi-lesčer = węg. *kadileszter* (1634); *kazi-asčer = węg. *kazi aszttyer* (1644); *kundakčija = węg. *kundakczak*, pl. (ok. 1605); *mašalačija = węg. *mosalaczia* (1637); *peremečija = węg. *perniczia* [sic] (1636), *peremecsia* (1639); *sipahija = węg. *szipahia* (1589), *sipaija = węg. *szipaija* (1682), *sipaja = węg. *szipaja* (1627), *spaija = węg. *szpajia* (1674), *spaja = węg. *szpaja* (1572), *ispahija = węg. *eszpahia* (1554), *iszhahia* (1556), *ispaija = węg. *iszhajia* (1660), *ispaja = węg. *iszhajia* (1555), *ispaha = węg. *iszhaha* (1579); *skemlečija = węg. **szkemlicsia* (1673: *szkembicsia*); *telakčija = węg. *talekcsia* (1692); *teskerečija = węg. *teszkereczia* (1582); *tešrifadžija = węg. **tesrifaczia* (1637: *tetrifacznia*); *ulufedžija = węg. *ulufegzia* (1530–40); *valida* = węg. *valida* (1597).

(2) Turcyzmy (i ich warianty) poświadczone w słownikach (turcyzmów i innych) sch., ale bez dokumentacji historycznej:

baltadžija (Kn.), *baltačija = węg. baltacsia (1634); bogàsija (RSAN) = węg. bagazia (1544), bogasia (1587); čatorđzija (Šk.), *čatorčija = węg. čatorčia (ok. 1605: chatorchia); čengija (Šk.), *čingija = węg. cingia (1651: chingia), csincsá (pocz. XVII w.); čirjak (Šk.) = węg. csirják (1670); đavur (Šk.) = węg. gyavur (1636); haćim (Šk.) = węg. hatyim (1694); mataradžija (Šk.), *matarčija = węg. mataracsia (1637), *matalacsia (1660–70); menzildžija (Šk.), *menzilčija = węg. menzilcsiek, pl. (1692); saračija (RJA) = węg. szaracsia (1665), der. przym. szaracsiás [had] (1634–60); serdengečtija (Kn.) = węg. *szerdengestia (1686: szordongestia); vèčil-harč (Šk.) = węg. vettyil hards (1674).

(3) Turcyzmy, które posiadają w języku sch. przynajmniej jedną formę poświadczoną historycznie, a pozostałe nie:

bungur (1818), *bongur = węg. bongor (1682); bula (1708), *bulja = węg. bulya (1556); buruntija (1689), *bujurultija = węg. bujurultia (1694); buzadžija (1666), *bozačija = węg. bozaczia (1636); četedžija (1818), *četečija = węg. csatacsia (1694); čizmedžija (1739), čizmežija (1660), *čizmeđija = węg. csizmadia (1604); čorbadžija (1706), *čorbačija = węg. csorbadzsia (1683–85), csorbacsia (1606); čehaja (1710), *čihaja = węg. tihaja (1578), tihája (1600); devedžija (1728), *devečija = węg. *deueczia (1576: deneczia), teveczia (1642); dželalija (XVIII w.), *čelalija, *čilalija = węg. cselalia (1610), csilalia (1614); đaurin (1759), *čaur = węg. čaur (1788–89: chaur); ekmečija (1658), *ekmekčija = węg. ekmekcsia (1644); frendžija (1884), *fringija, *frindžija = węg. fringija (1578/91), fringyia (1590), fringya (1864); janičar (1631), *janičer = węg. janizer (1533); kapidžija (I./XVII w.), *kapičija = węg. kapicsia (ok. 1605), *kapidžija = węg. kapigya (1651), kapudžija = węg. kapudzsia (1629), *kapučija = węg. kapucsia (1573); kirajčija (1885), *kiračija = węg. kiracsia (1698); lagumdžija (1759), *lagumčija = węg. lagumcsia (1694); saćma (1728), *saćma = węg. szatyma (1801); sarahorija, coll. (1584), saraori, pl. (1760), *sarahora = węg. szarahora (1559); seraskir (1791), *serasćer = węg. szerasztyer (1684), serázter (1686); surudžija (1789), *suručija = węg. szurucsia (1692); šalvare, pl. (1818), *šalvari = węg. salavári (1585).

(4) Turcyzmy poświadczone w zabytkach sch. później niż w języku węgierskim:

amandar (1884) = węg. *amandár, zaświadczony w der. amandárság (1585); barjak (-1675) = węg. barjakta (1651); barjaktar (1708) = węg.

barjaktár (1651); barjam (1759) = węg. barjam (1573); bešlija (1631) = węg. beslia (1514); biber (1775) = węg. biber (1745); bostandžija (1818) = węg. bosztandzsia (1644); bošča (1749) = węg. boscsa (1604); buljuk (1683) = węg. bulyuk (1637); buljukbaša (1861) = węg. bulyok basa [passa] (1576...1682), buljugbaša (1818) = węg. bulyug basa [pasa] (1581...1685); burjuntia (1884) = węg. burjuntia (1684); čizma (XVI w.) = węg. csizma (1492); čizmečija (poł. XVIII w.) = węg. csizmacsia (1577), čizimežija (1660) = węg. csizmazia (1594); čorbadžija (1706) = węg. csorbadsia (1683–85); čate (1818) = węg. tyató (1657–58); čehaja (1710) = węg. tehaja (1671); dućan (1683) = duttyán (1646); dželalija (XVIII w.) = węg. zilalia (1651), gselalia (1655); đaur (1794) = węg. gyaur (1548); gemija (1617) = węg. gemia (1608), đemija (1760) = węg. demia (1691); halvadžija (1706–07) = węg. halvadsia (1622); haramija (2. /XVI w.) = węg. haramia (1547); janičār (1631) = węg. janicsár (1533); jaskčija (1818) = węg. jaszakcsia (1610); kàzija (1631) = węg. Dely Kazya, NO (1554); kesečija (1766) = węg. keszecsia (1619); kila (1759) = węg. kila (1556); serhatlija (1845) = węg. szerhátlia (1692); teskeredžija (1887) = węg. teszkeredzsia (1687); topčija (1631) = węg. topcsa (1573), topcsia (1577); tufekčija (1734) = węg. *tűfekczia (ok. 1605: zűfekczia); turšija (1794) = węg. torsia (1585).

(5) Turczyzmy sch. i węg. poświadczone w tym samym czasie:

čelebija (1. /XVI w.) = węg. cselebia (1555); čilim (XVII w.) = węg. čilin (1673: chilin); dèlija (XVI w.) = węg. delia (1545), dalia (1568); hamálija (1. /XVII w.) = węg. hamalią (1651); kapidžija (1. /XVI w.) = węg. kapidsia (1645); lèvènta (XVI w.) = węg. leventa (1568); seksana (1. /XVII w.) = węg. szekzana (1618); spahija (1. /XVIw.) = węg. szpahija (1532).

(6) Turczyzmy poświadczone w języku sch. wcześniej niż w węg.:

bostanžija (XVIIw.) = węg. boztansia (1730); dazdar (1483) = węg. dazdar (1577); hačija (1627) = węg. hacsia (1647); haračija (1649–51) = węg. haracsia (1693), harácsija (1707); kàdija (1396) = węg. kadia (1558); pastrma (1649–51) = węg. pasztrama, pásztráma (1861–62); tabak (1595) = węg. tabak (1735); tepsija (1441) = węg. tepszia (1539); večil (1488) = węg. vetyill (1692), vetyil (1694).

ROZWIĄZANIE SKRÓTÓW:

Bel. = Joannis Bellosztenech *Gazophylacium seu Latino-Illyricorum onomatum aerarium ...*, Zagrabiae M.DCC.XL.

- Kn. = A. Knežević, *Die Turzismen in der Sprache der Kroaten und Serben*, Meisenheim am Glan 1962.
- Mih. = V. Mihajlović, *Grada za rečnik stranih reči u predvukovskom periodu*, I–II, Novi Sad 1972–1974.
- Pop. = Đ. Popović, *Turske i druge istočanske reči u našem jeziku*, Beograd 1884.
- RJA = *Rječnik hrvatskoga ili srpskoga jezika*. Na svijet izdaje Jugoslavenska akademija znanosti i umjetnosti, I–XXIII, Zagreb 1880–1976.
- RSAN = *Rečnik srpskohrvatskog književnog i narodnog jezika*. Izdaje Srpska akademija nauka, Beograd 1959-.
- SR = *Srpski rječnik istolkovan njemačkim i latinskim riječma*. Skupio ga i na svijet izdao Vuk Stefanović, U Beču, 1818.
- StChr. = S. Stachowski, *Studia nad chronologią turcyzmów w języku serbsko-chorwackim*, Kraków 1967.
- StOTW = S. Stachowski, *Studien über den osmanisch-türkischen Wortschatz*, I. (Folia Orientalia, V [1964] 75–88), II. (FO VI [1965] 41–54), III. (FO VII [1966] 75–89).
- Šk. = A. Škaljić, *Turcizmi u srpskohrvatskom jeziku*, Sarajevo 1966.